

Θανάσης Ν. Παπαθανασίου

Ἡ χριστιανικὴ νηστεία στὴ μετανεωτερικὴ κοινωνία Ψηλάφηση τῶν κριτηρίων*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ σύγχρονος κόσμος ἀποτελεῖ μιὰ σύνθετη καὶ ρευστὴ πραγματικότητα, ἓνα ἀμάλγαμα ἐν τῷ γίγνεσθαι. Μὲ ποιὰν ἔννοια, ἄραγε, μπορούμε νὰ τὸν ἀποκαλοῦμε μετανεωτερικό; Ἡ μετανεωτερικότητα νοεῖται κυρίως ὡς θρυμματισμός: θρυμματισμός τῆς οἰκουμενικότητας, τοῦ δημόσιου χώρου, τοῦ ἀνθρώπινου ἑαυτοῦ, πράγμα πού σημαίνει βαθειὰ ρήξη μὲ τὴ συνοχή ἢ ὁποία χαρακτηρίζει τὴ νεωτερικότητα. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, στὶς σύγχρονες κοινωνίες δὲν συμβαίνει μόνο αὐτό. Ἐνῶ ἡ ρήξη τους μὲ τὴ νεωτερικότητα προχωρεῖ, ταυτόχρονα παραμένει στέρεο τὸ δέσιμό τους μαζί της. Οἱ μεγάλες ἀφηγήσεις ὑφίστανται σκληρὲς ἐπιθέσεις, ὥστόσο δὲν ἔχουν ἐξατμιστεῖ (αὐτὸ τὸ ἐπιβεβαιώνουν οἱ ἀσταμάτητες ἀντιπαραθέσεις γιὰ τὶς οἰκουμενικὲς ἀξίες), μερικὲς μάλιστα ἐνισχύονται. Ἔτσι, στοιχεῖα μετανεωτερικά, νεωτερικά καὶ προνεωτερικά (ὅπως ἡ νοσταλγία τῆς θεοκρατίας), ἀκόμα καὶ μετα-μετανεωτερικά¹ μπορούν νὰ ἐντοπιστοῦν σ' αὐτὴ τὴ ρευστὴ πραγματικότητα, τὴν ὁποία συμβατικά ἀποκαλοῦμε μετανεωτερικὴ κοινωνία. Ὅχι μόνο ὁ ἀναπτυγμένος κόσμος, στὸν ὁποῖο καὶ διεξάγεται ὁ ἀκαδημαϊκὸς ἰδεολογικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀντίστοιχων τάσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία μετασχηματίζεται σήμερα σὲ μετανεωτερικὴ ὑπὸ τὴν ἔννοια πού προ-

* Ἐπεξεργασμένη μορφή εἰσήγησης πού ἔγινε στὰ ἀγγλικά, στὸ διεθνὲς συνέδριο «Ἡ μέλ-
λουσα Σύνοδος τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Κατανοώντας τὶς προκλήσεις» (Παρίσι, 18-20 Ὀ-
κτωβρίου 2012), μὲ διοργανωτὲς τὸ Ὁρθόδοξο θεολογικὸ ἴνστιτούτο τοῦ Ἁγίου Σεργίου καὶ τὸ Κέν-
τρο Οἰκουμενικῆς Ἑρευνας τοῦ Καθολικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λουβαίν, σὲ συνεργασία μὲ τὸ πε-
ριοδικὸ *Contacts* καὶ τὸ Κολλέγιο τῶν Μπερναρντίνων. Δημοσιεύτηκε ὡς «Le jeûne chrétien dans
la société postmoderne. Tenir compte des critères», *Contacts; Revue Française de l'Orthodoxie* 243
(2013), σσ. 570-592.

1. Βλ. ἐνδεικτικά, Jeffrey T. Nealon, *Post-postmodernism or, The Cultural Logic of Just-in-
time Capitalism*, Stanford University Press, Palo Alto, A, 2012. Ἐπίσης Alan Kirby, «The death
of Postmodernism and beyond», *Philosophy Now* (2006), [http://philosophynow.org/issues/58/The_](http://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond)
Death_of_Postmodernism_And_Beyond [πρόσβαση: 3-1-2015].

ανέφερα, δηλαδή σὲ μιὰ ρευστὴ ὁσμωσὴ διαφορετικῶν, ἀκόμη καὶ ἀντιφατικῶν στοιχείων, σὲ ποικίλες ποσοστώσεις².

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν μεταμοντερνισμό, δηλαδή τὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ μετανεωτερικότητα, συμφωνῶ μὲ τὴν Ien Ang ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ διάκριση μεταξὺ συντηρητικοῦ καὶ κριτικοῦ μεταμοντερνισμοῦ. Συντηρητικὸς μεταμοντερνισμὸς εἶναι τὸ ἰδεολογικὸ ρεῦμα ποὺ ἀποδέχεται τὴ στάση «ὅλα ἰσχύουν» («anything goes») καὶ ὡς ἐκ τούτου παραδίνεται σὲ ἓναν μη-δενιστικὸ σχετικισμό. Ἀντιθέτως, ὁ κριτικὸς μεταμοντερνισμὸς ὠθεῖται ἀπὸ μιὰ βαθειὰ κατανόηση τῶν ὁρίων καὶ τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ ποὺ ὁ Habermas ἀποκαλεῖ «ἡμιτελεῖς πρόγραμμα τῆς νεωτερικότητας», καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνταποκριθοῦμε σ' αὐτὰ τὰ ὅρια καὶ τὶς ἀποτυχίες μέσω μιᾶς στοχαστικῆς ἀνάλυσης τῶν βεβαιωτικῶν καὶ ἀπολυτοποιήσεων τοῦ νεωτερικοῦ τρόπου σκέψης. Ἐπὶ, ἡ διάκριση μεταξὺ μεταμοντερνισμοῦ (ὡς ἰδεολογικῆς στάσης) καὶ μετανεωτερικότητας (ὡς ἱστορικῆς φάσης) εἶναι σημαντικὴ. Μπορεῖ κάποιος νὰ ἀρνεῖται νὰ εἶναι μεταμοντερνιστής, δηλαδή θιασώτης τῆς λογικῆς «ὅλα ἰσχύουν», καὶ νὰ παραμένει πιστὸς στὶς πιὸ συμπαγεῖς ἀντιλήψεις τῆς νεωτερικότητας, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνεῖται ἢ νὰ ἀποφύγει τὴν πραγματικότητα τῆς μετανεωτερικότητας. Ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ὁ Zygmunt Bauman ἔχει δίκιο ὅταν λέει ὅτι ἡ μετανεωτερικότητα δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο, παρὰ ὁ νεωτερικὸς νοῦς ποὺ ρίχνει μιὰ μακρὰ, προσεχτικὴ καὶ νηφάλια ματιὰ στὸν ἴδιο τοῦ ἑαυτοῦ³.

Γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἡ ἐπίγνωση τῶν πραγματικότητων, στὶς ὁποῖες ζοῦν, εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸ «εἶναι» τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποστολὴ της, δηλαδή μὲ τὴ συνάντηση τοῦ κόσμου καὶ τὴ μαρτυρία τῆς Βασιλείας, τὴν πρόσκληση τοῦ κόσμου καὶ τὴ μεταμόρφωσή του σὲ νέα κτίση. Ὅλα αὐτὰ ἀνακεφαλαιώνονται στὸ τί ὀφείλει νὰ εἶναι μιὰ ἐκκλησιαστικὴ Σύνοδος.

Μιὰ ἀληθινὴ Σύνοδος εἶναι φανερό πῶς ἀποτελεῖ πάντοτε γεγονὸς οἰκουμενικό, ἀφορᾷ δηλαδή τὴν οἰκουμένη γῆ καὶ τὴ ζωὴ της, συνδέεται μὲ τὴ δημιουργία καὶ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου [...]. Ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ἐποχὴ της μιὰ πραγματικὴ Θεοφάνεια καὶ Πεντηκοστή [...]. Ἡ φανέρωση τοῦ Χριστοῦ σὲ μιὰ ἐποχὴ εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή. Γίνεται δὲ πάντα μὲ τὰ ὕλικά ποὺ προσφέρει ἡ ἐποχὴ [...]. Καὶ ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ σὲ μιὰ ἐποχὴ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐποχὴ, ὅταν ὑψωθῇ σὲ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τότε φανερώνεται ἡ θεοεἶδεια τῶν στοιχείων ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν, τότε ἡ ἐποχὴ (ὅχι τόσο ὡς χρόνος, ὅσο ὡς τὸ σύνολο τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς, ὡς πολιτισμὸς) ἀνα-φέρεται στὸ Θεὸ καὶ τρέφεται ἀπὸ αὐτόν, ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴ δουλεία τοῦ διαβόλου, κα-

2. Ἡ περίπτωση τῶν Ἀφρικανικῶν ὑβριδίων εἶναι χαρακτηριστικὴ. Βλ. Behrend - Luig, «Introduction», στὸ Heike Behrend, Ute Luig (ἐπ.), *Spirit Possession. Modernity and Power in Africa*, James Carey, Oxford - Fountain Publishers, Kampala - David Philip, Cape Town - The University of Wisconsin Press, Madison, 1999, σσ. xiii-xiv.

3. Ien Ang, «The performance of the sponge: Mass communication theory enters the post-modern world», στὸ Kees Brants, Joke Hermes, Liesbet van Zoonen (ἐπ.), *The Media in Question: Popular Cultures and Public Interests*, Sage, Thousand Oaks, Calif., 1998, σσ. 74-75.

θαίρεται, ἀρχιτεκτονείται σὲ οἰκοδομὴ Θεοῦ ζῶντος, ἐκκλησιοποιεῖται καὶ σώζεται. Ἄν δὲν εἶναι ἔτσι, τότε ἡ Ἀποκάλυψη ἀποτελεῖ παρελθὸν καὶ δὲν σώζει⁴.

Περὶ τὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ φανέρωση καὶ ἡ ὕψωση αὐτὴ δὲν πραγματοποιεῖται μηχανιστικά. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ κοιιᾶζει, ὥστε νὰ βιώνει τὰ εὐαγγελικά κριτήρια καὶ νὰ ἀποδεικνύεται πιστὴ στὸν Κύριό της. Ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ της, δηλαδὴ ἡ δομὴ της καὶ ὁ τρόπος λειτουργίας της, ὀφείλουν νὰ ἀποτελοῦν ζῶσα μαρτυρία τῆς Βασιλείας καὶ νὰ ὑπηρετοῦν τὴ συνάντηση τοῦ Εὐαγγελίου της μὲ τὸν κόσμο. Σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πλαίσιο, λοιπόν, καὶ σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ τίθεται τὸ ζήτημα τῆς νηστείας. Ἀπέχοντας πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι θέμα τεχνικῶν διευθετήσεων, τὸ ζήτημα τῆς νηστείας ἀφορᾷ τὸ μακρὰν εὐρύτερο ζήτημα, πῶς νοεῖται ἡ τροφή, σὲ κάθε παράμετρό της: θρηπτικὴ καὶ συμβολικὴ, κοινωνικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ.

A. ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΙΡΩΝ

Ἦδη τὸ 1961 ὁ Roland Barthes ὑπογράμμισε ὅτι ἡ πολυσημία τῆς τροφῆς (δηλαδὴ τὸ νὰ ἔχει ἡ τροφή πολλές ταυτόχρονα σημασίες) εἶναι νεωτερικὸ φαινόμενο. Ἐνῶ σὲ παλαιότερες κοινωνίες κέντρο τῆς σημασίας της ἦταν οἱ ἑορτασμοὶ τῆς κοινότητος, στὴ νεωτερικὴ ἐποχὴ ἡ τροφή θεωρεῖται βασικὸ μέρος κάθε πλευρᾶς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: τῆς ἐργασίας, τοῦ ἐλεύθερου χρόνου, τῆς ἄθλησης κ.λπ., στίς ὁποῖες καὶ ἀντιστοιχοῦν εἶδη τροφῆς: τὸ γεῦμα ἐργασίας, τὸ fast food, τὸ ὑγιεινὸ κολατσιὸ κ.λπ. Ἡ τροφή ἔχει πλέον ἀποκτήσει ἓνα τεράστιο ἀριθμὸ σημασιῶν καὶ κοινωνικῶν ὑποδηλώσεων. Ὁ Barthes εἶχε προφητεῦσει ὅτι «ἡ τροφή [...] θὰ χάσει σὲ οὐσία καὶ θὰ κερδίσει σὲ λειτουργικότητα»⁵.

Ὡς γνωστὸ, οἱ νεωτερικὲς κοινωνίες εἶναι βαθιὰ ἀτομικιστικὲς καὶ καταναλωτικὲς. Ὁ μεταμοντερνισμὸς, ὅμως, σηματοδότησε μιὰν ἀλλαγὴ, μιὰ νέα καὶ παράδοξη ἀνάδυση τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου. «Ἡ μετανεωτερικὴ κατανάλωση», διευκρινίζουν σχεδὸν μισὸν αἰῶνα μετὰ τὸν Barthes ἡ Maria Kniazeva καὶ ὁ Alladi Venkatesh,

δὲν εἶναι μιὰ καθαρὰ σχεσιακὴ, ἀλλὰ μιὰ κυρίως συμβολικὴ δραστηριότητα. Ἡ δραστηριότητα αὐτὴ ξεκινᾷ μὲ τὴν καταναλωτικὴ ἀντίληψη ἐνὸς ἀντικειμένου ὅχι ὡς ὕλικου πράγματος, τὸ ὁποῖο ἔχει ἀξία λόγω τῶν λειτουργικῶν πλεονεκτημάτων του, ἀλλὰ ὡς συμβόλου τὸ ὁποῖο φέρει τὸ βάρος ἀξιών οἱ ὁποῖες τοῦ προσδίδονται διανοητικὰ ἀπὸ τὸν καταναλωτὴ. Ἔτσι, τὰ ἀντικείμενα ἀντικαθίστανται ἀπὸ σύμβολα, καὶ οἱ κα-

4. Παναγιώτης Νέλλας, «Ἡ ἁγία καὶ μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Σύναξη* 76 (2000), σσ. 30-31. Πρωτοεκδόθηκε ὡς φυλλάδιο, *Ἡ ἁγία καὶ μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Σκέψεις γιὰ μιὰ θεολογικὴ θεώρηση καὶ προετοιμασία*, Θεσσαλονίκη 1972.

5. Roland Barthes, «Towards a psychosociology of contemporary food consumption», στὸ Carole Counihan, Penny Van Esterik (ἐπ.), *Food and Culture. A Reader*, Routledge, New York, 1997 (α' ἐκδ. 1961), σ. 26.

ταναλωτές, μὲ τὴ σειρά τους, γίνονται ταυτοχρόνως παραγωγοὶ καὶ κα-
ταναλωτὲς τῶν συμβόλων αὐτῶν. Αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση τῶν ἀντικει-
μένων σὲ σύμβολα θεωρεῖται ὡς ἡ καρδιά τῆς μετανεωτερικῆς κατανά-
λωσης. Κατὰ συνέπεια, ἡ ὁπτικὴ αὐτὴ ἀντιλαμβάνεται τὸ ὑποκείμενο
(τὸν καταναλωτὴ) ὄχι ὡς κάποιον ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ἱκανοποιήσει κά-
ποιον σκοπὸ (μιὰν ἀνάγκη), ἀλλὰ ὡς κάποιον ποὺ ἐπιδιώκει νὰ παράγει
(νὰ κατασκευάζει) σύμβολα⁶.

Ἡ ἀφιέρωση σκέψης στὴν τροφὴ φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ νέα τάση. Ἡ τροφὴ
εἶναι πλέον ἀντικείμενο προσεκτικῆς μελέτης ὄχι μόνο ἀπὸ εἰδικούς, ἀλλὰ ἀπ’
ὅλους⁷. Ἔχουν, λοιπόν, λάβει χώρα δύο ἀλλαγές: πρῶτα, ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ
κουλτούρα στὴν καταναλωτικὴ καί, κατόπιν, ἀπὸ τὴν καταναλωτικὴ κουλ-
τούρα στὴ μεταμοντέρνα, ἡ ὁποία ἀνακατασκευάζεται ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο νοη-
τικὰ καὶ συνεπάγεται ἓνα εἶδος δημιουργικῆς κατανάλωσης⁸.

Κεντρικὸ ζήτημα τῆς σκέψης ποὺ ἀφιερώνεται στὴν τροφὴ εἶναι ἡ διαίτα,
δηλαδή ἡ πάλη μὲ τὴν τροφὴ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ σώματος. Σήμερα τεράστιοι
ἀριθμοὶ ἀνθρώπων ἀφοσιώνονται σ’ αὐτὴ τὴν ἠθελημένη πείνα, ἡ ὁποία συνιστᾷ
νεωτερικὸ φαινόμενο, σχεδὸν ἄγνωστο σὲ παλαιότερες κοινωνίες, καθὼς καὶ
σὲ μέρη τοῦ σύγχρονου κόσμου ἔξω ἀπὸ τὴν κυρίαρχη δυτικὴ κουλτούρα. Αὐτὸ
σημαίνει ὅτι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ἐγκράτεια ἔχει γίνῃ μέρος τῆς καθημερινῆς
ζωῆς, μὲ ποικίλα, πάντως, συμφραζόμενα. Ἡ ἔμφαση στὴ διαχείριση τοῦ σώ-
ματος παράγει ἀντιλήψεις, σύμβολα καὶ τελετουργίες οἱ ὁποῖες ἔχουν φτάσει
στὸ σημεῖο νὰ λειτουργοῦν σὰν θρησκεία· ὡς ἡ «θρησκεία τῆς λεπτότητας»
(τοῦ νὰ εἶσαι ἀδύνατος)⁹. Παρ’ ὅλο ποὺ ἡ μεταφυσικὴ παραμένει βασικὴ δια-
φορὰ μεταξὺ τῆς κοσμικῆς διαίτας καὶ τῆς θρησκευτικῆς νηστείας¹⁰, ἀπὸ ἄν-
θρωπολογικῆς καὶ ψυχοκοινωνιολογικῆς σκοπιᾶς τὰ ὅρια μεταξὺ «θρησκευ-
τικῶν» καὶ «κοσμικῶν» συμπεριφορῶν εἶναι ἀσαφῆ, διότι, ὅπως ἔχει καταδεί-
ξει ἡ Mary Douglas καὶ ἄλλοι, ἡ λεπτότητα ἀναδεικνύεται σὲ ζήτημα ὑψιστῆς
σημασίας, τὸ ὁποῖο διαποτίζει τὰ πάντα, καὶ σὲ στόχο τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίτευξη
βιώνεται ὡς ἰσοδύναμο τῆς σωτηρίας¹¹.

6. Maria Kniazeva & Alladi Venkatesh, «Food for thought: A study of food consumption in postmodern US culture», *Journal of Consumer Behaviour* 6 (2007), σ. 422. Ἡ μετάφραση τῶν ξε-
νόγλωσσων καὶ τῶν πατερικῶν ἀποσπασμάτων εἶναι τοῦ γράφοντος, ἐκτὸς ἂν δηλώνεται κάτι
ἄλλο.

7. Kniazeva & Venkatesh, ὁ.π., σ. 432.

8. «Postmodern Dining. Contemporary reflections on food trends», <http://www.tinderboxthg.com/downloads/PoMoDining2008.pdf> [πρόσβαση: 3-1-2015].

9. Michelle LeLwica, «Redefining womanhood (?): Gender, power, and the “Religion of Thin-
ness”», *Anthropology of Food*, 5 May 2006, <http://aof.revues.org/571> [πρόσβαση: 3-1-2015].

10. Ὁ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York, 1973, σσ. 89,
98, ἔχει τονίσει τὴ διαφορὰ τῶν σκοπῶν τους. Παρατίθεται ἀπὸ τὴ Michelle LeLwica, ὁ.π.

11. Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*,
Routledge, New York, 1991², σσ. 2-3, 68-72. Ἐπὶ πλέον ἡ Catherine Bell ἔχει καταδείξει ὅτι οἱ τε-
λετουργικὲς πρακτικὲς δὲν πρέπει νὰ διαχωρίζονται σὲ κοσμικὲς ἢ θρησκευτικὲς ἐπὶ τῇ βάσει
ἐγγενῶν χαρακτηριστικῶν τους, διότι κάθε τελετουργικὴ πράξη δύναται νὰ ὀρίζει τὸν ἑαυτὸ της

Ὁ ἀτομικὸς αὐτοσχεδιασμός, λοιπόν, ἐνισχύεται ἐξόχως. Ὡστόσο οἱ ἐθνικὲς διατροφικὲς παραδόσεις δὲν ἔχουν ἐκλείψει. Ἀντιθέτως, πρόσφατες ἐρευνες, ὅπως αὐτὴ ποὺ ἀποτυπώνεται στὸ βιβλίο τοῦ Erick Schlosser, *Τὸ ἔθνος τοῦ Fast Food*. *Ἡ σκοτεινὴ πλευρὰ τοῦ παναμερικανικοῦ γεύματος*, ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ διατροφή ἐνὸς λαοῦ μπορεῖ νὰ ἀποκαλύπτει περισσότερα ἀπὸ τὴν τέχνη ἢ τὴ λογοτεχνία του¹². Ἐπιπλέον, φαίνεται ὅτι «σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἡ διαδικασία τῆς παγκοσμιοποίησης δὲν ξεριζώνει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐντείνει τὴν ἀναγέννηση ἢ τὴν ἀνασυγκρότηση τῶν τοπικῶν καὶ περιφερειακῶν ἀξιῶν»¹³. Μπροστὰ, λοιπόν, σ' αὐτὴ τὴν ποικιλότητα, οἱ μεταμοντερνιστὲς ἐπιλέγουν στοιχεῖα ἀπὸ διαφορετικὲς παραδόσεις, τὰ ἀποσποῦν ἀπὸ τὴ συνάφειά τους καὶ στήνουν ἕνα κολλᾶζ μὲ ἐξαιρετικὰ ὑποκειμενικὸ νόημα. Αὐτὴ ἡ «δημοουργικότητα», βεβαίως, γεννᾷ ἐρωτήματα γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ, τὴν ἔννοια τῆς ταυτότητας καὶ τὴν ἐπικοινωνία. Ἐνα νόημα ἢ ἕνας συμβολισμὸς ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἰδιωτικά, εἶναι ἀπρόσιτα καὶ ἀκοινωνήτα στοὺς ἄλλους. Ὁ μεταμοντερνιστὴς ἀπορρίπτει τὸν νεωτερικὸ ὀρθολογικὸ πατερναλισμὸ καὶ ἀποθεώνει τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ τὴν περιθωριακότητα. Αὐτὸ ἐνδέχεται μὲν νὰ ἀπελευθερώσει διάφορες ἀνθρώπινες δυνατότητες ποὺ ἀσφυκτιοῦσαν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σαρωτικῶν νεωτερικῶν γενικεύσεων, ὅμως ταυτόχρονα μπορεῖ νὰ σηματοδοτεῖ μιὰ διαδικασία ἀποσύνθεσης τοῦ κοινωνικοῦ. Ἐχει λεχθεῖ προσφυῶς ὅτι οἱ μεταμοντερνιστὲς δὲν νοοῦν τὸ ἄτομο μὲ ὅρους ἀτομικότητας, δηλαδὴ ὡς σύνολο τῶν μερῶν του, ἀλλὰ ὡς μέρη τοῦ συνόλου του, δηλαδὴ ὡς μιὰ συλλογὴ ποὺ ἀδιάκοπα μεταβάλλεται¹⁴. Αὐτὴ ἡ ἀντιδιαστολή (σύνολο τῶν μερῶν / μέρη τοῦ συνόλου) ἀποδίδει εὐστοχα τὴν ἔνταση τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ προβλήματος τῶν ἡμερῶν μας, δεδομένου ὅτι ἀμφότερες οἱ ὀπτικὲς αὐτὲς διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τίς σχεσιακὲς ἀνθρωπολογίες, οἱ ὁποῖες ἀναγνωρίζουν τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Ἄλλου ὡς οὐσιώδεις στοιχεῖο τῆς προσωπικότητας καὶ ἀρνοῦνται νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο μόνο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δικῶν του χαρακτηριστικῶν.

ὡς διάφορη καὶ ἱερότερη ἀπὸ ἄλλους, πρὸ ἐγκόσμιους τρόπους δράσης. Catherine Bell, *Ritual Theory, Ritual Practice*, Oxford University Press, 1992. Cited by Michelle LeWica, op.cit.

12. Erick Schlosser, *Fast Food Nation: The Dark Side of the All-American Meal*, First Mariner Books, New York, 2012. Βλ. Kniazeva & Venkatesh, *ὁ.π.*, σ. 420· ἐπίσης σ. 426, γιὰ τὰ πολιτισμικὰ συμφραζόμενα τῆς διαίτας: «Στὴν διαπολιτισμικὴ δουλειά τους ὁ Belk κ.ἄ. (2003) ἀναφέρουν ἐπίσης ὅτι οἱ Ἀμερικανίδες ποὺ ἐρωτήθηκαν συνέδεσαν αὐτοκριτικὰ τὴν ἐπιθυμία τους γιὰ φαγητὸ μὲ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἐνοχή, ἐνῶ οἱ Τουρκάλες διαπιστώνεται ὅτι εἶναι πρὸς ἀνεκτικὲς καὶ βλέπουν τὴν ἐπιθυμία αὐτὴ ὡς ζήτημα ἀνισορροπίας καὶ ἐλλείψεως ἐλέγχου.

13. Georgina Holt & Virginie Amilien, «Introduction: From local food to localized food», *Anthropology of Food*, Special issue 2, March 2007, <http://aof.revues.org/405>. Claire Delfosse, «La patrimonialisation des produits dits de terroir», *Anthropology of Food* 8 (2011), <http://aof.revues.org/6772>. Thomas Wilson, «Globalization, differentiation and drinking cultures, an anthropological perspective», *Anthropology of Food* 3 (2004), <http://aof.revues.org/261>. Ἐπίσης, Edward R. Carr, «Postmodern conceptualizations, modernist applications: Rethinking the role of society in food security», *Food Policy* 31 (2006) 14-29, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919205000473> [πρόσβαση σὲ ὅλα τὰ ἀνωτέρω: 3-1-2015].

14. Timothy Iles, «Tampopo: Food and the postmodern in the work of Itami Juzo» (24-4-2010), <http://eigageijutsu.blogspot.gr/2010/04/tampopo-food-and-postmodern-in-work-of.html> [πρόσβαση: 3-1-2015].

Οἱ ἀλλαγές ποὺ προαναφέραμε συγκλίνουν στὸν λεγόμενο «φετιχισμό τῆς ἐπιθυμίας». Ὁ Παναγιώτης Κονδύλης τόνισε ὅτι ἡ μαζικὴ δημοκρατία, δηλαδή ἡ κυρίαρχη δυτικὴ πραγματικότητα, βασίζεται σὲ κάτι παγκοσμίως πρωτοφανές: τὴ δυνατότητα ἀτέμονης ικανοποίησης τῶν ὑλικῶν προσδοκιῶν. Ἡ αὐτοπραγμάτωση τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή, νοεῖται μόνον μὲ ὄρους ἀφθονίας καὶ κατανάλωσης¹⁵. Ταυτόχρονα, ὅμως, καὶ παράλληλα πρὸς αὐτὴ τὴν ἀφθονία, μεγάλα μέρη τῆς ὑψηλοῦ βιώνουν ἀκούσια πείνα. Οἱ ἀντιφάσεις εἶναι βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ κόσμου μας καὶ δὲν πρέπει νὰ τὶς παραβλέπουμε ὅποτε μελετᾶμε τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν. Τὴν ὥρα αὐτὴ ὅχι μόνον ὁ Τρίτος Κόσμος, ἀλλὰ ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ἀνεπτυγμένος κόσμος ζοῦν τὴν ἐπέλαση τοῦ δαιμονικοῦ μὲ τὴ μορφή τοῦ οἰκονομικοῦ νεοφιλευθερισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ πάντα (τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας καὶ ζωῆς συμπεριλαμβανομένων) εἶναι ἐμπόρευμα, καὶ ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλει τὶς ἀγορές ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καὶ νομιμοποιεῖ τὴν ἀδίκια, χάριν τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους. Ἡ νέα φτώχεια καὶ ἡ πείνα ἐξαπλώνονται ἀπειλητικὰ στὰ σπλάχνα τοῦ δυτικοῦ κόσμου καὶ ἐπανεπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ κρίση εἶναι ἓνα ἀναπόφευκτο στάδιο στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀπληστοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ἀνταμώσῃ αὐτὸ τὸν σύνθετο κόσμος καὶ νὰ διατυπώσῃ μιὰ πρόσκληση ἐλπίδας σὲ σύγχρονη γλῶσσα. Παλαιότερα, ἀπὸ μόνῃ τῆς ἡ ἐπίκληση τῆς παράδοσης ἀποτελοῦσε πανίσχυρο ἐπιχείρημα, μιᾶς καὶ τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἀντιλαμβανόταν τὸν ἑαυτὸ του ὡς ἀναπόσπαστο μέρος μιᾶς κοινότητος, ἡ ὁποία ἀντλοῦσε τὴν ταυτότητά της ἀπὸ τὴν πιστότητα στὸ παρελθόν της. Σήμερα, ὅμως, ἡ «Γενιά Υ'», δηλαδή ὅσοι γεννήθηκαν, χοντρικά, μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς δεκαετίας τοῦ 2000, ἀποδίδει πολὺ μικρὴ ἀξία στὴν παράδοση, δυσπιστεῖ πρὸς τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον γίνονταν τὰ πράγματα στὸ παρελθόν, καὶ ἀδιάκοπα ἐπιδιώκει νὰ ἐκφράζεται μὲ μετανεωτερικὴ ἀτομικιστικὴ νοοτροπία¹⁶. Παραδόξως, αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ δυσχεραίνουν καὶ ταυτόχρονα διευκολύνουν τὴ συνάντηση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν κόσμος. Ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὸ καταναλωτικὸ μοντέλο σὲ ἓνα πιὸ δημιουργικὸ ἴσως συγκλίνει μὲ τὴν Χριστιανικὴ πεποίθηση ὅτι τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο καλεῖται νὰ εἶναι ἐνεργὸ καὶ νὰ κομίζει ἓνα νέο νόημα στὴν ἱστορία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ ἀπεμπολήσῃ τὸ κοινοτικὸ ἰδεῶδες της καὶ νὰ ὑποκύψῃ στὸν ἀτομικισμό. Στὴ Χριστιανικὴ προοπτικὴ καὶ ἡ γιορτὴ καὶ ἡ νηστεία ἔχουν ἰσχυρὴ κοινοτικὴ διάσταση: κάθε στάση ἀπέναντι στὴν τροφὴ εἶναι μιὰ πράξη μοιρασιᾶς. Ἐπιπλέον, σὲ ἓνα κόσμος ὁ ὁποῖος τείνει νὰ πολλαπλασιάζει νοήματα καὶ συμβολισμούς, ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ καλωσορίσῃ αὐτὴ τὴν τάση ὡς ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας, καὶ νὰ ἀνταποκριθεῖ καταθέτοντας τὴν πίστη της ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ κόσμου εἶναι ἓνα Πρόσωπο, τὸ

15. Παναγιώτης Κονδύλης, *Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴ μοντέρνα στὴ μεταμοντέρνα ἐποχὴ καὶ ἀπὸ τὸ φιλελευθερισμὸ στὴ μαζικὴ δημοκρατία*, ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 2000, σσ. 231-242.

16. A. Berner Cl. van Tonder, «The Postmodern Consumer: Implications of changing customer expectations for organization development in Service Organizations», *Journal of Industrial Psychology* 29.3 (2003), σ. 6.

ὁποῖο δὲν συγκαταλέγεται στὰ συστατικά τοῦ κόσμου καὶ δὲν ὑπόκειται στὴ φθορά, καὶ ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἐτερότητάς του δύναται νὰ δώσει στὸν κόσμο αὐτὸ πού τὰ συστατικά του δὲν μποροῦν νὰ τοῦ δώσουν: ζωὴ περισσὴ (Ίω. 10:10).

Γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἡ λήψη τροφῆς εἶναι μιὰ πράξη εὐχαριστίας καὶ βίωσης τοῦ κόσμου ὡς δώρου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴν τροφή ἀποτελεῖ ὁμολογία ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς. Ἡ γιορτὴ εἶναι ἐκδήλωση τῆς χαρμόσυνης Βασιλείας, ἐνῶ ἡ νηστεία δηλώνει ὅτι ἡ Βασιλεία στὴν πληρότητά της ἀκόμη ἀναμένεται. Πρόκειται γιὰ τὴ διαλεκτικὴ τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ Νυμφίου, γιὰ τὴν ὁποία μίλησε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός (Λουκ. 5:33-35). Ἔτσι, ἡ προσδοκία εἶναι μείζων παράμετρος τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς, δὲν σημαίνει ὅμως ἀδράνεια. Εἶναι πράξη, βία γιὰ χάρη τῆς Βασιλείας (Ματθ. 11:12). Οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται νὰ ρηγματώσουν τὴ φυσιοκρατία καὶ νὰ διαμορφώσουν ἕναν τρόπο ζωῆς ὁ ὁποῖος ὑπερβαίνει τὸν βιολογισμό καὶ θέτει τὴν ἀγάπη πάνω ἀπὸ τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης, τὸ ὁποῖο, ἂν δὲν μπεῖ πάνω ἀπὸ αὐτὸ ἡ ἀγάπη, εἶναι ἀνίκητο. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ἡ νηστεία γίνεται «τῆς μελλούσης ζωῆς εἰκὼν»¹⁷, ἐφ' ὅσον εἶναι μιὰ πράξη ἡ ὁποία εἰσάγει στὴν καθημερινότητα μιὰ πρόγευση τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα. Μὲ δυὸ λόγια, τὰ κριτήρια τῆς Χριστιανικῆς νηστείας συνοψίζονται στὰ ἑξῆς: ἐννόηση τοῦ κόσμου ὡς δημιουργίας, ἀναμονὴ τῶν ἐσχάτων καὶ ἔμπρακτῃ ἀγάπῃ. Αὐτὰ θὰ μᾶς ὁδηγοῦν κατὰ τὴν διερεύνηση ὁρισμένων ἰδιαίτερων ζητημάτων.

B. ΤΕΣΣΕΡΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

1. Ἡ χημεία

Οἱ συζητήσεις γιὰ τὴ νηστεία, οἱ ὁποῖες ἔχουν προκληθεῖ ἀπὸ τὶς ἐτοιμασίες τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, φαίνεται νὰ μονοπωλοῦνται ἀπὸ τὴ διαμάχη περὶ τὴν ἀναπροσαρμογή, δηλαδὴ γιὰ τὸ ἂν οἱ καθιερωμένες ρυθμίσεις μποροῦν νὰ ἀλλάξουν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς οἰκονομίας καὶ ἀπὸ συγκατάβαση στὴν ἀδυναμία τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ἔτσι οἱ συζητήσεις ἔχουν ἐπικεντρωθεῖ κυρίως σὲ δύο σημεῖα: στὴ μείωση τῆς διάρκειας τῶν νηστειῶν (λ.χ. στὸν περιορισμὸ τῆς νηστείας τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὸ ἥμισυ) καὶ στὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν νηστήσιμων τροφῶν (λ.χ. μὲ τὴν αὔξηση τῶν νηστήσιμων ἡμερῶν στὶς ὁποῖες ἐπιτρέπεται λάδι καὶ ψάρι)¹⁸. Τὸ πιὸ πρόσφατο ντοκουμέντο, τὸ ὁποῖο, μάλιστα, κατὰ τὴ γνώμη ὁρισμένων, ἔχει ἐξαντλήσει τὸ θέμα καὶ ἀποτελεῖ τὴν τελικὴ πρόταση γιὰ τὴ Μεγάλῃ Συνόδῳ¹⁹, εἶχε ἐγκριθεῖ ὁμόφωνα ἀπὸ

17. Ἀστέριος Ἀμασειάς, *Λόγος 14, Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν νηστειῶν*, PG 40, 373D.

18. Βλ. ἰδίως τὴν εἰσήγηση τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1971, στὸ Σαμπεζύ, ἡ ὁποία καὶ σήμανε τὴν ἑναρξὴ τῶν ἀντιπαραθέσεων.

19. Δαμασκηνός, Μητροπολίτης Ἐλβετίας, *Πρὸς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην Σύνοδον. Προβλήματα καὶ προοπτικαί*, Ἐκκλησιαστικὸν Ἐπιστημονικὸν καὶ Μορφωτικὸν Ἰδρυμα Ἰωάννου καὶ Ἐριέττης Γρηγοριάδου, Ἀθῆναι 1990, σ. 150. Βλ. καὶ τὸ ντοκουμέντο: «Ἡ σπουδαιότης τῆς νη-

τὴν Τρίτη Προσυνοδικὴ Διάσκεψις τὸ 1986. Μὲ αὐτὸ διατυπώνεται ἡ πρόταση νὰ μείνουν ὡς ἔχουν ὅλες οἱ καθιερωμένες νηστείες, μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι «ἐπαφίεται εἰς τὴν πνευματικὴν διάκρισιν τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νὰ καθορίσουν τὸ μέτρον τῆς φιλανθρωποῦ οἰκονομίας καὶ ἐπιεικείας, ἀπαλύνουσαι, κατὰ τὰς εἰδικὰς ταύτας περιπτώσεις [σ.σ. ἀσθένεια, στράτευσις, συνθήκες ἐργασίας, διαβίωσις στὴ «διασπορά»], τὸ τυχὸν “στῦφον” [σ.σ. σκληρό, αὐστηρό] τῶν ἱερῶν νηστειῶν»²⁰. Μὲ διαδεδομένη τὴ φονταμενταλιστικὴ πεποίθησις ὅτι ἡ νηστεία δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπροσαρμοστεῖ διόλου ἢ ὅτι μπορεῖ μόνο μὲ οἰκουμενικὴ, κι ὅχι μὲ τοπικὴ, ἀπόφασις, πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι μιὰ συνοδικὴ ἐπιβεβαίωσις τῆς ἐν λόγῳ ποιμαντικῆς εὐκαμψίας εἶναι σημαντικὴ. Ὡστόσο, γιὰ μιὰ νηφάλια ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις, αὐτὸ μπορεῖ ἀπλῶς νὰ εἶναι πολλὴ φασαρία γιὰ τὸ τίποτα! Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει καὶ ἀνάγκη σύγκλησις Συνόδου, ἀν τὸ μόνο ποῦ ἔχουμε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι ἡ τήρησις τῆς νηστείας ἀνατίθεται στὴν εὐθύνη τῶν ποιμένων καὶ τῶν πιστῶν! Ἡ εὐκαμψία αὕτη εἶναι κοινὸς τόπος στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια. «Εἰ μὲν [...] δύνασαι βασιτᾶσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου», λέει ἡ Διδαχὴ, «τέλειος ἔσῃ· εἰ δ’ οὐ δύνασαι, ὁ δύνῃ τοῦτο ποιεῖ. Περὶ δὲ τῆς βρώσεως, ὁ δύνασαι βάστασον»²¹. Κι ἔχει ἐπαναληφθεῖ ἀμέτρητες φορὲς στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία μέσα στοὺς αἰῶνες, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ εἴμαστε ἀληθινὰ εὐγνώμονες.

Ὡστόσο ἡ συζήτησις θὰ μπορούσε νὰ ἀνοίξει νέες προοπτικὰς, ἀν ἔμπαινε σὲ ἄλλη βάση: στὴ βάση τῆς ἐννόησις συγκεκριμένων παρεκκλίσεων ἀπὸ παλαιότερες ρυθμίσεις ὅχι ὡς οἰκονομίας, ἀλλὰ ὡς ἀκρίβειας. Ἡ ἀσκησις δὲν εἶναι ἓνα ἰδιαίτερο καθῆκον μιᾶς ἰδιαίτερης ομάδας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ συμπίπτει μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας. Κάθε Χριστιανὸς εἶναι ἀσκητής, προσπαθώντας ἀδιάκοπα νὰ διακρίνει τὸ σωστὸ ἀπὸ τὸ λάθος, προσπαθώντας ἀδιάκοπα νὰ ἀποτελεῖ καινὴ κτίσις²². Ἔτσι, τὸ νὰ διαμορφώνονται νέες ρυθμίσεις, προκειμένου τὸ ἀσκητικὸ ἰδεῶδες ὅχι νὰ ἀκυρώνεται, ἀλλὰ νὰ ἐ-

στείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον», *ἑ.π.*, σσ. 57-63. Ἐπίσης Hilarion, Metropolitan of Volokolamsk, «Inter-Orthodox cooperation in the preparations for a Holy and Great Council of the Orthodox Church» (3-11-2011), <http://www.mospat.ru/en/2011/11/03/news50923> [πρόσβασις: 3-1-2015].

20. «Ἡ σπουδαιότης», 8, *ἑ.π.*, σσ. 62-63.

21. *Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, 6: 2-3, ἐκδ. Τὸ Βυζάντιον, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 18. Μνημονεύεται καὶ στὸ κείμενο τοῦ 1986, «L'importance», 2, *ἑ.π.*, σ. 200.

22. Ἔτσι δὲν μπορῶ νὰ συμφωνήσω μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ ἔμφασις στὸν κλῆρο καὶ στὸν μοναχισμό: «Τὸν κανόνα τῆς μετάνοιας πρέπει νὰ τηροῦν πληρέστερα οἱ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι συνδέονται στενότερα μὲ τὸν Χριστὸ μέσω τῆς ἱερῆς ιδιότητος, καθὼς καὶ ὅσοι ἀσκοῦν τὴν εὐαγγελικὴν προτροπὴν προκειμένου νὰ ἀκολουθήσουν στενότερα τὴν ἀποταγὴ τοῦ Κυρίου καὶ νὰ βροῦν ἓνα εὐκολότερο καὶ ἀποτελεσματικότερο μονοπάτι πρὸς τὴν τελείωσις τῆς ἀρετῆς. Ἡ Ἐκκλησία, ὥστόσο, προσκαλεῖ ὅλους τοὺς Χριστιανούς, χωρὶς διακρίσεις, νὰ ἀνταποκριθοῦν στὴ θεία ἐντολὴ τῆς μετάνοιας μέσω κάποιας ἐκούσιας ἐνέργειας». Apostolic Constitution *Paenitemini* of the Supreme Pontiff Paul I, On Fast and Abstinence, 17-2-1966, Chapter III, http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/apost_constitutions/documents/hf_p-vi_apc_19660217_paenitemini_en.html [πρόσβασις: 5-1-2013].

φαρμύζεται (ή, καλύτερα, να σαρκώνεται) σε κάθε εποχή και σε κάθε συνάφεια, είναι ακριβώς το χρέος της Ἐκκλησίας: εἶναι ακρίβεια!²³ Ἀντιθέτως, ἡ προσκόλληση σε κάποιο παλαιό μοντέλο μπορεί να ὀδηγήσει σε στρέβλωση ἢ και σε ἀπεμπόληση τοῦ ἀσκητικοῦ ιδεώδους. Ἐξηγῶ εὐθύς τί ἐννοῶ.

Μιά διάκριση μεταξύ ἐπιτρεπόμενων καὶ ἀπαγορευμένων τροφῶν σε περιόδους νηστείας εἶναι προφανῶς ἀπαραίτητη, ὥστε οἱ πιστοὶ νὰ μὴν ἐνεργοῦν ἀτομικά, ἀλλὰ ὡς μέλη Σώματος. Ἴσως ὅμως μερικές παρανοήσεις νὰ ὑποβόσκουν στοὺς καταλόγους τροφῶν. Παρ' ὅλο πὺν στὴ χριστιανικὴ διδασκαλία οἱ τροφές δὲ διαίρουνται σε «καθαρές» καὶ «ἀκάθαρτες», αὐτὸ πὺν δεσπόζει στὴ συνείδηση τῶν περισσοτέρων Ὁρθοδόξων εἶναι μιὰ «χημικὴ» θεολογία, ἡ ὁποία παρατηρεῖ μὲ εὐλάβεια καὶ πάθος τὰ συστατικὰ τῶν τροφῶν. Πολὺ συχνά, ἀληθινὰ νόστιμα καὶ πολυτελεῖ φαγητὰ γίνονται δεκτὰ ὡς νηστήσιμα, ἀρκεῖ νὰ μὴν περιέχουν ἀπαγορευμένα στοιχεῖα. Ἡ ἔκκληση τοῦ Λαυσαϊκοῦ (5ος αἰ.), ἡ ὁποία ὑπογραμμίζει τὴν αὐτοσυγκράτηση καὶ ὄχι τὴ χημεία, φαίνεται νὰ ἔχει λησμονηθεῖ:

Καλύτερα εἶναι [...] νὰ πίνει κανεὶς κρασί μὲ σωστὸ λογισμό, παρὰ νὰ πίνει νερὸ μὲ ὑπερηφάνεια. Πρόσεξε, σε παρακαλῶ, ἀπὸ τὴ μιὰ τοὺς ἅγιους ἀνθρώπους πὺν πίνουν κρασί μὲ τὴ σκέψη τους στὸ Θεό, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς βέβηλους καὶ διεφθαρμένους πὺν πίνουν νερὸ ἀσυλλόγιστα, χωρὶς νὰ συναισθάνονται. Στὸ ἐξῆς, λοιπόν, οὔτε νὰ κατηγορεῖς οὔτε νὰ ἐπαινεῖς τὸ ὕλικὸ ἀπ' τὸ ὁποῖο εἶναι οἱ τροφές, ἀλλὰ νὰ μακαρίζεις ἢ νὰ ἐλεεινολογεῖς τὸ πιοὺν ὅσων κάνουν κακὴ ἢ καλὴ χρῆση τοῦ ὕλικου²⁴.

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ «χημικὴ» νηστεία ἔχει ἀκυρώσει ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη νηστείας, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν στὴν παράδοση καὶ καταδεικνύουν τὴ δημιουργικὴ φύση τῆς χριστιανικῆς νηστείας (πλήρης ἀποχή ἀπὸ τὴν τροφή, νηστεία μέχρι τὸ ἀπόγευμα, κατανάλωση μικρότερης ποσότητας ὥστε νὰ ἐξοικονομηθοῦν χρήματα γιὰ φιλανθρωπία, ἀποχή ἀπὸ προσφιλεῖς δραστηριότητες κ.λπ.). Τὸ διακύβευμα στὴν ὅλη συζήτηση, μὲ δυὸ λόγια, εἶναι τὰ κριτήρια! Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισημάνω ἐνδεικτικὰ μερικές περιπτώσεις, ὅπου τὰ εὐαγγελικὰ κριτήρια μπορεῖ νὰ θολώνουν καὶ τὸ ἀσκητικὸ ιδεῶδες νὰ συντρίβεται ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀπολίθωσης τῆς παράδοσης καὶ τῆς κυριαρχίας τῆς «χημικῆς» μεταφυσικῆς:

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, οἱ τρέχουσες συζητήσεις ἀγνοοῦν τοὺς τεράστιους ἀριθμοὺς

23. Μὲ ἄλλα λόγια: Κάθε ἐνέργεια τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ οἰκονομία, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξης, τὴ διαχείριση ἐνὸς σπιτικοῦ.

24. Παλλάδιος, *Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία*, PG 34, 1003-1004. Στὴ Δεύτερη Προσυνοδικὴ Διάσκεψη (Σαμπεζύ, 3-12 Σεπτεμβρίου 1982) ὁ Μητροπολίτης Περστερίου ἐπενθύμισε ὅτι τὸ ἀληθινὸ μήνυμα τῆς νηστείας ἐγκτεται ὄχι στὸ εἶδος τῆς τροφῆς, ἀλλὰ στὴν ἐγκράτεια. Χαρακτηριστικὰ παρατήρησε ὅτι ἕνας μοναχὸς πὺν ἀγαπᾷ τὰ χόρτα, δὲν νηστεύει ἀληθινὰ ὅταν τρώει χόρτα κατὰ τὴ Σαρακοστή. Βλ. *Συνδικὰ VIII. Β' Προσυνεδριακὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις* (Σαμπεζύ, 3-12 Σεπτεμβρίου 1982), Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξης Ἐκκλησίας / Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Chambésy Γενεύης, 1994, σ. 186. Πρβλ. τὴν ὀξεία κριτικὴ τοῦ Παναγιώτη Νέλλα στὸ ἀρχικὸ προπαρασκευαστικὸ κείμενο: Νέλλας, ὁ.π., σσ. 35-36.

χορτοφάγων (μετριοπαθῶν ἢ αὐστηρῶν – vegetarians ἢ vegans), οἱ ὅποιοι, μὲ βάση τὶς βυζαντινὲς ρυθμίσεις, καλοῦνται νὰ νηστεύουν ἀπέχοντας ἀπὸ ὅ,τι ἀπέχουν σὲ ὅλη τους τὴ ζωή! Παρόμοια, ὅπως ἤδη εἶπαμε, σήμερα ἄπειροι ἄνθρωποι τελοῦν σὲ δίαιτα καὶ σὲ καθημερινὴ ἀποχή, πράγμα πού θέτει νέα ἐρωτήματα γιὰ τοὺς τρόπους ἐκκλησιαστικῆς ἄσκησης.

Δεύτερον, ἡ πραγματικότητα τοῦ Τρίτου Κόσμου παραμένει ἔξω ἀπὸ τὶς συζητήσεις. Γιὰ παράδειγμα, Ὁρθόδοξες οἰκογένειες πού ζοῦν σὲ ψαροχώρια τῆς λίμνης Βικτώριας θὰ διαπιστώσουν ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς καθιερωμένες διατάξεις, μποροῦν νὰ νηστεύουν πρὶν τὰ Χριστούγεννα ἀντικαθιστώντας τὸ κρέας μὲ ψάρι, τὴ στιγμή πού τὸ ψάρι εἶναι γι' αὐτοὺς ἓνα εἶδος καθημερινοῦ ψωμοῦ, ἢ νὰ ἀπέχουν ἀπὸ λάδι, τὴ στιγμή πού αὐτὸ οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ὑπάρχει στὴ ζωὴ τους! Ἄν ἡ τοπικὴ τους ἐκκλησία μείνει στὸ γράμμα τῶν κανόνων, τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς νηστείας (ἡ ἄσκηση) θὰ χαθεῖ. Ἄν, ὅμως, ἡ τοπικὴ ἐκκλησία ἀποφασίσει νὰ ἀποκλίνει ἀπὸ τὶς καθιερωμένες ρυθμίσεις καὶ νὰ διατυπώσῃ διαφορετικοὺς κανόνες, αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ στὸ πνεῦμα τῆς Σάρκωσης, δηλαδή ὡς κίνηση ἀκρίβειας καὶ πρόσληψης τῆς χειροπιαστῆς ζωῆς στὴν Ἐκκλησία· ὄχι στὸ πνεῦμα τοῦ Εὐρωκεντρισμοῦ, ὡς κίνηση τάχα οἰκονομίας. Οἱ ἄλλες κουζίνες, πέρα ἀπὸ αὐτὴν τῶν παραδοσιακὰ Ὁρθόδοξων χωρῶν, δὲν ἀποτελοῦν ἀπόκλιση ἀπὸ τὸ «κανονικόν». Ἀπλῶς ἀποτελοῦν ἄλλα κανονικά.

Τὸ ζήτημα ἐδῶ δὲν εἶναι νὰ ὑπερασπιστοῦμε ὑπεραπλουστευτικὰ εἴτε μιὰ ἀμιγῆ τοπικότητα, εἴτε μιὰ ἀμιγῆ παγκοσμιοποίηση. Ἡ παγκοσμιοποίηση, ἄλλωστε, εἶναι σύνθετο φαινόμενο. Προωθεῖ τὴν διατροφικὴ ὁμογενοποίηση, ἀλλὰ ταυτοχρόνως τοπικὰ προϊόντα καὶ τοπικὲς διατροφικὲς συνήθειες ἀπὸ τὸ περιθώριον τὰ φέρνει στὸ παγκόσμιο προσκήνιο. Ἐτσι, τὸ καίριον ζήτημα εἶναι ἡ συνάντηση τῆς Ἐκκλησίας μὲ ὅσα συνιστοῦν τὴν πραγματικὴ ζωὴ ἐδῶ καὶ τώρα. Ὅταν λέω συνάντηση δὲν ἐννοῶ ἄκριτη ἀποδοχή, ἀλλὰ μιὰ διαδικασία πού ἐμπεριέχει καταφάσεις, ἀρνήσεις, συνθέσεις, καὶ μάλιστα μέσα ἀπὸ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐντοπίζονται τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς, κι ὄχι φευγαλέες μὸδες. Ἐτσι, τὸ βασικὸ χρέος τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι νὰ διαμορφώσῃ ἓναν λεπτομερῆ παγκόσμιο διατροφικὸ κατάλογο, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ σαφῆ τὰ παγκόσμια κριτήριά της.

Πρέπει νὰ λάβουμε σοβαρὰ ὑπόψη ὅτι στὴ θρησκευτικὴ συνείδηση ἔχει λάβῃ χώρα μιὰ ἀντιστροφή. Ἡ ἱστορικὴ σπουδὴ ἀποκαλύπτει πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία ὅτι ἡ νηστεία εἶναι ἓνας ποικιλόμορφος καὶ μεταβλητὸς θεσμός²⁵. Σήμερα, ὡστόσο, πολλοὶ εἶναι πεπεισμένοι ὅτι πιστότητα στὴν παράδοση σημαίνει ἀμετάβλητο. Ὅμως ἰσχύει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: τὴν παράδοση τὴν ἀναιρεῖ καὶ στραγγίζει τὸν δυναμισμό της ἡ κατάργηση αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν – τῆς ποικιλομορφίας καὶ τῆς μεταβλητότητας. Αὐτὸ πού πρέπει νὰ παραμείνῃ ἀμετάβλητο εἶναι ὅχι οἱ μορφές, ἀλλὰ τὰ κριτήρια τῆς ἄσκησης καὶ ὁ σκοπὸς της. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Λουγδούνου (π. 125-202), ἀναφερόμενος σὲ δια-

25. Πρβλ. τὴν ἔντονη ἀντιπαράθεση στὴ 2η Προσυνοδικὴ Διάσκεψη, τὸ 1982. *Synodica VIII*, ὁ.π., σσ. 160-167. Ἐπίσης, Συμεὼν Κούτσα, μητροπολίτης Νέας Σμύρνης, *Ἡ νηστεία τῆς Ἐκκλησίας. Γιατί, πότε καὶ πῶς νηστεύουμε*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα ¹²2009, σσ. 68-104.

φωνίες τῶν ἡμερῶν του, ἐξέφρασε τὸ πνεῦμα τῆς ζωντανῆς παράδοσης, ἡ ὁποία νοεῖ τὴν ποικιλότητα τῶν τρόπων νηστείας ὡς ἀκρίβεια, ἐφ' ὅσον τὰ κριτήρια διασώζονται ἀκέραια:

Δὲν εἶναι μόνο γιὰ τὴν ἡμέρα [τῆς νηστείας] ἡ διαφωνία [μεταξὺ τῶν πιστῶν], ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ καθαυτὸ τὸ εἶδος τῆς νηστείας. Διότι ἄλλοι μὲν νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ νηστεύουν μιὰ μέρα, ἄλλοι δύο, ἄλλοι περισσότερες [...]. Ἡ ποικιλία αὐτὴ στὴν τήρηση τῆς νηστείας δὲν προέκυψε στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ πολὺ πρωτύτερα, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν προγενεστέρων μας, οἱ ὅποιοι, χωρὶς, φυσικά, νὰ προσέχουν τὴν ἀκρίβεια, τηροῦσαν τὴν ἀπλή καὶ ἰδιαίτερη συνήθειά τους καὶ τὴν μετέδιδαν στοὺς ἐπομένους, καί, παρὰ ταῦτα, εἰρήνευαν μεταξύ τους καὶ εἰρηνεύουμε κι ἐμεῖς μεταξύ μας· καὶ ἡ διαφωνία σχετικὰ μὲ τὴ νηστεία θεωρεῖται τὴν ὁμόνοια σχετικὰ μὲ τὴν πίστη²⁶.

2. Ἡ προσδοκία

Ὡς γνωστό, ἡ θεολογία μας ἔχει τονίσει ἐπαρκῶς ὅτι ἡ νηστεία εἶναι, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐκφραση προσδοκίας καὶ προετοιμασίας, ἐνῶ ἡ γιορτὴ ἀντιπροσωπεύει τὴ Βασιλεία καὶ ὑποχρεωτικὰ συνεπάγεται τὴν λήξιν τῆς νηστείας. Αὐτὸ τὸ δίπολο διαπερνᾷ ὁλόκληρὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία – λειτουργικὴ καὶ θεολογικὴ – καὶ ἀφορᾷ τόσο τίς μακρὲς περιόδους νηστείας, ὅσο καὶ τὴν κάθε εὐχαριστιακὴ σὺνάξη. Αὐτὸ ἀποτυπώνεται μὲ ἐνάργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀσυμβιβάστου Εὐχαριστίας καὶ νηστείας καὶ στὸ γεγονὸς ὅτι, ὅπως ἔχει καταδείξει ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ποτὲ δὲν ἀποδέχτηκε μιὰ μὴ-ἐορταστικὴ Εὐχαριστία, ὅπως συμβαίνει στὴν Ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ πρακτικὴ²⁷.

Αὐτὲς οἱ πολὺτιμες ἀρχές, ὅμως, φαίνεται νὰ παραθεωροῦνται σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις τῆς κυρίαρχης νηστειακῆς πρακτικῆς, καὶ ἀνακύπτουν προβλήματα τὰ ὁποῖα, μάλιστα, ὀφείλονται ἐν πολλοῖς στὴν τάση ἐπιμήκυνσης τῶν περιόδων νηστείας, τάση ποὺ ἀπὸ πολλοὺς θεωρεῖται *a priori* ὡς δεῖγμα εὐσέβειας. Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὴ γιορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (6 Αὐγούστου). Ἡ γιορτὴ αὕτη ἔχει μεγάλη σημασία, διότι, ὅπως καταδεικνύεται καὶ στὴν ὑμνολογία, εἶναι τὸ προμήνυμα τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ καί, συνακόλουθα, τῆς τελικῆς ἀνάστασης ὅλων. Ἐντούτοις, στὴν καθιερωμένη πρακτικὴ ἔχει ὑποβαθμιστεῖ, γενόμενὴ μέρα νηστείας, δηλαδὴ μιὰ ἀπὸ τίς μέρες προετοιμασίας τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου). Ἀπλῶς ἡ νηστεία τῆς μετριάζεται, ἐπιτρεπόμενου τοῦ ψαριοῦ. Ὅμως, αὕτη ἡ πρακτικὴ ἀντιβαίνει ὅχι μόνο στὸ νόημα τῆς γιορτῆς, ἀλλὰ καὶ στὸ ἀξίωμα ὅτι οἱ Δεσποτικὲς ἐορτὲς δὲν μπορεῖ νὰ «ὑποταχτοῦν» σὲ ἄλλες. Αὕτὴ ἡ ἀντίφαση εἶναι ἀποτέλεσμα μακραιώνων διενέξεων σχετικὰ μὲ τὴν καθιέρωση

26. Εἰρηναῖος, στὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 5, 24, PG 20, 500A-504A.

27. Alexander Schmemmann, «Fast and Liturgy. Notes in liturgical theology», *St. Vladimir's Seminary Quarterly* 3.1 (1959), σσ. 2-9.

καὶ τὴ σχέση τῶν δύο ἑορτῶν. Τὸν πανηγυρικὸ χαρακτήρα τῆς Μεταμόρφωσης καὶ τὴν συνάδουσα κατάλυση κρέατος κατ' αὐτὴν τὰ τερμάτισε ὁ αὐτοκράτορας Λέων Στ' ὁ Σοφός (886-912), ὁ ὁποῖος ἔνωσε τὶς πέντε μέρες τῆς νηστείας τῆς μετὰ τὴ νηστεία γιὰ τὴν Κοίμησιν. Ὅμως, ἀκόμη κι ἕναν αἰῶνα ἀργότερα, κάποιοι συνέχιζαν νὰ ἑορτάζουν τὴ Μεταμόρφωση σωστά, ὡς μὴ-νηστήσιμη μέρα, ἐνῶ ἄλλοι τὴν ἐνσωμάτωναν στὶς νηστήσιμες μέρες τῆς Κοίμησης, ἀπλῶς μετὰ τὸ ἐπιχειρήμα ὅτι ἡ τελευταία ἦταν παλαιότερη²⁸. Αὐτό, ὅμως, εἶναι ἕνα ἐπιχειρήμα βασισμένο στὴν ἀρχαιολογία, κι ὄχι στὴ θεολογία. Καὶ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ πολὺ ἀργότερα, τὸν 12ον αἰ., ὁ βυζαντινὸς κανονολόγος Θεόδωρος Βαλααμὼν ἐπέμενε ὅτι μόνο οἱ νηστεῖες τῆς Τετάρτης, τῆς Παρασκευῆς καὶ τῆς Μ. Σαρακοστῆς εἶναι ὑποχρεωτικές, θεσπισμένες ἀπὸ ἱεροὺς κανόνες, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι μὴ ὑποχρεωτικές²⁹.

Ἡ γιορτὴ τῆς Κοιμήσεως δίνει ἀφορμὴ γιὰ ἄλλη μιὰ ἐρώτηση. Στὴν τρέχουσα πρακτικὴ, ἂν ἡ 15ῃ Αὐγούστου εἶναι Τετάρτη ἢ Παρασκευὴ (οἱ ὁποῖες εἶναι μέρες Δεσποτικῆς νηστείας), τότε ἡ γιορτὴ «ὑποτάσσεται» στὴ μέρα τοῦ Χριστοῦ καὶ παραμένει μέρα νηστείας, μετὰ τὴν προσθήκη κατάλυσης ψαριοῦ. Ὅμως κάθε γιορτὴ εἶναι σημεῖον τῆς Βασιλείας καὶ χρειάζεται νὰ λειτουργεῖ στὸ πλαίσιο τῶν δύο συμπληρωματικῶν πόλων τῆς χριστιανικῆς ζωῆς: προσδοκίας καὶ ἐκπλήρωσης. Πῶς μπορεῖ ὁ εὐχαριστιακὸς ἑορτασμός νὰ δεθεῖ μετὰ τὴ νηστεία; Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι τὸ 1971 ἡ Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ εἰσηγήθηκε νὰ καταλύεται ἡ νηστεία τῶν ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου καὶ τῆς Κοιμήσεως, ἂν πέφτουν σὲ Τετάρτη ἢ Παρασκευὴ³⁰. Ἀλλὰ ἡ πρόταση ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὴν Τρίτη Προσυνεδριακὴ Διάσκεψιν τοῦ 1986.

Ἡ τάση ἡ ὁποία εὐνοεῖ τὴν ἐπιμήκυνση τῶν νηστειῶν καὶ κατανοεῖ αὐτὴ τὴν ἐπιμήκυνση ὡς διαπιστευτήρια ὀρθοδοξότητος, πρέπει νὰ ἐξεταστεῖ σοβαρά. Κατὰ τὴ Δεύτερη Προσυνεδριακὴ Διάσκεψιν (Σαμπεζύ, 3-12 Σεπτεμβρίου 1982), ὁ Μητροπολίτης Κίτρους ὑποστήριξε ὅτι, σύμφωνα μετὰ τὴν αὐθεντικὴ παράδοση, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀλλάζει κάτι, παρὰ μόνο γιὰ νὰ προσθέσει καὶ νὰ αὐξήσει. Καὶ δήλωσε μετὰ κατηγορηματικότητα:

Θὰ ἤμην εὐτυχὴς καὶ εὐγνώμων ἐὰν θὰ ἠδύνατό τις κατὰ τὰ 2000 ἔτη

28. Ἀναστάσιος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης καὶ ἅγιος Νίκων, στὸ Γ. Α. Ράλλης - Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τ. 4, Ἀθήνησιν 1854, σσ. 588-590. Πρβλ. Δημητρίου Β. Τζέρπου, «Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος», *Τὸ Χριστιανικὸν ἑορτολόγιον*. Πρακτικὰ Ἡ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱ. Μητροπόλεων. Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 2007, σσ. 239-263. Βλ. ἐπίσης Robert Browning, «Dormition», στὸ Alexander P. Kazhdan κ.ἄ. (ἐπ.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, OUP, τ. 1, New York - Oxford 1991, σσ. 651-652, καὶ Gerhard Podskalsky, Robert F. Taft, Annemarie Weyl Carr, «Transfiguration», στὸ Kazhdan, ὁ.π., τ. 3, σσ. 2104-2105.

29. Ράλλης - Ποτλῆς, ὁ.π., τ. 2, 1852, σσ. 89-90 (σχόλια τοῦ Βαλααμῶνα στὸν 79ο Ἀποστολικὸ κανόνα) καὶ τ. 3, 1852, σ. 116 (σχόλια τοῦ στὸν 19ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Γάγγρας).

30. Πρὸς τὴν Μεγάλην Σύνοδον. Εἰσηγήσεις τῆς Διορθόδοξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἐξ θεμάτων τοῦ πρώτου σταδίου, Γραμματεία Προπαρασκευαστικῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας / Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Chambésy Γενεύης 1971, σ. 42.

ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας νὰ μοὶ ὑποδείξῃ μείωσιν οἰαδήποτε οἰασδήποτε περιόδου νηστείας³¹.

Αὕτῃ ἡ θέσῃ ἀναπαράγει τὴ λογικὴ τῆς ἀρχαιολογίας σὲ βάρος τῆς θεολογίας καὶ τῆς ζώσας πίστεως, ὡς ἐὰν ἡ ἱστορία καθεαυτὴν νὰ ἀποτελεῖ τὸ κριτήριο τῆς ἀληθείας. Ἡ προμνημονευθεῖσα διαμαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Βαλσαμῶνα μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πολλαπλασιασμός καὶ ἡ ἐπιμήκυνση τῶν περιόδων νηστείας ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ὁμόφωνη καὶ ἀδιαμφισβήτητη πρακτικὴ. Εἶναι, ἐπίσης, χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸν βον αἰ. ὁ ἅγιος Ἀναστάσιος Ἀντιοχείας πληροφοροῦσε τοὺς ἀναγνώστες του ὅτι παλαιότερα ἡ νηστεία τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διαρκοῦσε μέχρι τῆς γιορτῆς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ μειώθηκε ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρες, μὲ πνεῦμα οἰκονομίας, γιὰ δύο λόγους (οἱ ὅποιοι, προφανῶς, καταδεικνύουν τὴν ἔγνοια τῆς Ἐκκλησίας γιὰ ἀνταπόκριση στὴν πραγματικὴ ζωὴ): πρῶτον, προκειμένου ἡ ὀρθόδοξη νηστεία νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴ νηστεία τῶν σχισματικῶν καὶ αἰρετικῶν ὁμάδων ποὺ νήστευαν τὴν ἴδια περίοδο, καὶ δεύτερον γιὰ τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν ἀμέλεια τοῦ κόσμου³². Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποιῆς πραγματικότητες καὶ ποιῆς θεολογικὲς στάσεις εἶχε ὁ Ἀναστάσιος κατὰ νοῦ, τὸ ἐνδιαφέρον ἐδῶ εἶναι ἡ βεβαιότητά του ὅτι ἡ πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας περιλαμβάνει καὶ συντμήσεις τῶν περιόδων νηστείας.

Ὅλες αὐτὲς οἱ περιπτώσεις μᾶς καλοῦν σὲ ἓναν πολὺ ἀπλό, ἀλλὰ θεμελιώδη ἀναστοχασμό. Ἡ σύντμηση τῆς διάρκειας τῶν λειτουργικῶν ἐκδηλώσεων μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι ἐκδήλωση ὀκνηρότητας ἢ ὅποια προσπερνᾷ τὴν ἄσκηση καὶ τοὺς σκοποὺς της. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, οἱ μακρὲς προσευχὲς δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκη δεῖγμα εὐσέβειας· μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι αἰτία καταδίκης μας (Μάρκ. 12:40, Λουκ. 20:47). Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς θεώρησε τὴ φλυαρία χαρακτηριστικὸ τῶν ἐθνικῶν. «Προσευχόμενοι [...] μὴ βαττολογῆσθε ὥσπερ οἱ ἐθνικοί· δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται· μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς» (Ματθ. 6:7).

3. Ἡ οἰκολογία

Ὅτι οἱ ἄνθρωποι μποροῦμε νὰ ἀφανίσουμε τὸ ἴδιο τὸ σπιτικό μας, δηλαδὴ νὰ καταστρέψουμε τὴν οἰκολογικὴ ἰσορροπία τοῦ πλανήτη, ἦταν κάτι ἀσύλληπτο στοὺς προηγούμενους αἰῶνες. Ἡ προηγμένη τεχνολογία τροφίμων, ἡ ὅποια φαίνεται νὰ ἀψηφᾷ τὴ διαδοχὴ τῶν ἐποχῶν καὶ τὸ κλίμα, ἦταν ἐπίσης κάτι ἀδιάνοητο. Ἀμφότερες εἶναι νέες πραγματικότητες, ποὺ ἀφοροῦν ἄμεσα τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν τροφή, ἀμφότερες ἐκτρέφουν τὸν γιγαντισμὸ τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τὴν αὐτοσυνειδησία τῶν ἀνθρώπων ὡς ἐπικυρίαρχων καὶ ἰδιοκτητῶν τοῦ κόσμου. Ἔτσι, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμον ὡς δῶρο (κι ὄχι ὡς περιουσιακὸ στοιχεῖο) καὶ κατανοεῖ τὴ λήψη τῆς τροφῆς ὡς πράξη εὐχαριστίας (κι ὄχι ὡς μηχανιστικὴ διαδικασία), τότε τὸ ζήτημα τῆς νηστείας

31. *Συνοδικὰ* VIII, β.π., σ. 165.

32. Ἀναστάσιος Ἀντιοχείας, *Λόγος Δ' περὶ τῶν ἁγίων τριῶν Τεσσαρακοστῶν*, PG 89, 1397BC. Ἐπίσης Ράλλης - Ποτλῆς, β.π., τ. 4, 1854, σ. 584.

ας δὲν μπορεῖ νὰ ἐξεταστεῖ ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς παραγωγῆς τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ἡδονισμοῦ, ὁ ὁποῖος πρόθυμα θυσιάζει τὰ πάντα στὸ βωμὸ τῆς ἱκανοποίησής του.

Ἡ «χημικὴ» νηστεία φαίνεται ὅτι ἔχει δηλητηριάσει τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση γιὰ τὰ καλὰ. Συμβάλλει στὴν πτώχευση τοῦ μυστηρίου τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ἀφοῦ ἡ ἀναζήτησις ἢ ἡ ἀποφυγὴ συγκεκριμένων συστατικῶν θεωρεῖται πεμπουσία πνευματικότητας. Ἄλλα ζητήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ συνοδεύουν τὴν κατανάλωση τροφῆς, ἀπλῶς ἐξατμίζονται μπροστὰ στὴ δύναμη τῆς «χημικῆς» θρησκευτικότητας. Γιὰ παράδειγμα, τί εἶδους σεβασμὸ ἀπέναντι στὴν κτίσις τοῦ Θεοῦ δείχνει ὁ Χριστιανός, ὅταν δὲν δίνει σημασίαν στὸ πρόβλημα τῆς ὑπεραλίευσης, ἢ ὁποῖα ἀπειλεῖ ἀκόμα καὶ τὴν ὑπαρξὴ ὁρισμένων εἰδῶν ἐπὶ γῆς; Εἶναι, ἄραγε, ἀληθινὰ χριστιανικὴ στάσις ἢ οὐδετερότητα ἀπέναντι στὸ ἂν κάποια φρούτα παράγονται σὲ οἰκονομίες οἱ ὁποῖες βασιζοῦνται σὲ παιδικὴ ἐργασία ἢ στὸ ἂν τὰ λαχανικὰ ποτίζονται μὲ νερὸ ποὺ περιέχει ἐξασθενὲς χρώμιο; Δὲν ἀνήκει, ἄραγε, στὴ σφαῖρα τῆς νηστείας ἡ προσπάθεια γιὰ περιορισμὸ ἢ τροποποίησις τῆς μαγειρικῆς δραστηριότητας, ἰδίως ἂν χρησιμοποιοῦνται μὴ ἀνανεώσιμες μορφὲς ἐνέργειας; Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἶναι, ἀναμφίβολα, μαξιμαλιστικά. Ὁ πιστὸς δύσκολα μπορεῖ νὰ ἔχει ἐποπτεία ὅλων αὐτῶν, καὶ δύσκολα μπορεῖ νὰ τὰ ἀντιμετωπίσει στὴν πράξη. Νομίζω, ὅμως, ὅτι εἶναι σημαντικό νὰ ἐνταχθοῦν στὸν ἀσκητικὸ προβληματισμὸ μας καί, ἥρεμα, νὰ ἀπασχολήσουν τὴν πράξιν μας.

Πέρα ἀπ' αὐτά, ὑπάρχει ἄλλο ἓνα, διαφορετικὸ ζήτημα. Κριτικὰ χρειάζεται νὰ προσεγγιστοῦν ὄχι μόνον τὰ οἰκολογικὰ προβλήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ οἰκολογικὲς εὐαισθησίες. Τὸ οἰκολογικὸ κίνημα σχετίζεται μὲ ἓνα πολὺ εὐρὺ φάσμα ἀντιλήψεων καὶ στάσεων, ἀπὸ τὸν ὀρθολογικὸ ἀκτιβισμὸ μέχρι τὴν ἡμι-εἰδωλολατρία, καὶ ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ἀνακύκλωση μέχρι τὴν «μεταμοντέρνα μεταφυσικὴ», ἢ ὁποῖα συνδυάζει τὴν ἀντικειμενικὴ κατανόησις τοῦ κόσμου μὲ τὴν συμμετοχὴ τοῦ ὑποκειμένου σ' αὐτόν³³. Στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο ὑπάρχει μιὰ κατὰστασις μικτὴ, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ὑπάρχουν μὲν κάποιοι θύλακες (λ.χ. μερικά μοναστήρια) μὲ δουλεμένη οἰκολογικὴ συνείδησις καὶ πράξις, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ κυριαρχεῖ εἶναι μᾶλλον μιὰ συνείδησις ποὺ βρίσκεται σὲ ἓνα πρωταρχικὸ στάδιο, δηλαδὴ στὸν ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ ἀνακάλυψιν τῆς οἰκολογικῆς εὐαισθησίας. Γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες δείχνουν μεγάλον θεολογικὸ ἐνδιαφέρον, ὀφείλουμε νὰ πανηγυρίσουμε. Ταυτόχρονα ὅμως ὀφείλουμε νὰ ἐπιστημάνουμε ὅτι σ' αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον συχνὰ ὑποβόσκει μιὰ δόσις ἀφέλειας. Ὁ ἐνθουσιασμὸς μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς οἰκολογίας συχνὰ δὲν λαμβάνει ὑπόψιν τὸ κρίσιμο ζήτημα τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ προβληματιστεῖ σοβαρὰ πάνω στὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῷ μεταξύ τὸ κυρίαρχον οἰκονομικὸ σύστημα πασχίζει νὰ ἀπορροφήσῃ τὴν οἰκολογικὴ ἀντιπολίτευσις καὶ νὰ τὴ μετατρέψῃ σὲ νέο εἶδος ἐπικερδοῦς ἐπιχείρησις. Διαζευγμένη ἢ οἰκολογία ἀπὸ τὸ αἶτημα γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ βιώσιμη οἰκονομία, μπορεῖ νὰ ἐκφυλιστεῖ σὲ μιὰ ἀστικὴ ἐνασχόλησις· σὲ «πράσινο καταναλωτισμὸ» ἢ «πρά-

33. Arran E. Gare, *Postmodernism and the Environmental Crisis*, Routledge, London 1995, σ. 97.

σινο καπιταλισμό», επιλογές καθαυτές αντιφατικές³⁴. Ήδη στὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰ. ἡ ἀνθρωπολόγος Margaret Mead εἶχε ἐπισημάνει ὅτι ἡ λεγόμενη «πράσινη ἐπανάσταση» καὶ ἡ καύχηση γιὰ «τὸ πόσο πολὺ ρύζι θὰ ἐξαγάγουν πρώην πεινασμένες χώρες» δὲν λύνουν ἀπὸ μόνες τους τὸ πρόβλημα τῆς πείνας. Τὸ βασικὸ πρόβλημα εἶναι ἠθικὸ καὶ ἔχει νὰ κάνει μὲ «τίς σχέσεις μεταξύ ἐχόντων καὶ μὴ-ἐχόντων»³⁵. Παρόμοια, ἡ ἀνθρωπολόγος Mary Douglas συμφώνησε μὲ τὸν οἰκονομολόγο Amartya Sen ὅτι οἱ λιμοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν ἀπλῶς μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ὑπάρχει παγκόσμια ἔλλειψη τροφῆς· συμβαίνουν ἀκόμη κι ὅταν γενικὰ στὸν πλανήτη ὑπάρχουν συνθήκες εὐημερίας³⁶. Ἐτσι, αὐτὸ ποὺ χρειάζεται νὰ διαποτίζει τὴν παραγωγή τῆς τροφῆς καὶ τὴν κατανάλωση τῆς τροφῆς, εἶναι ἡ κατανομή τῆς τροφῆς· τὸ ζήτημα τῆς ἀλληλεγγύης.

4. Ἡ ἀλληλεγγύη

Εἶναι σημαντικὸ ὅτι τὸ ἔγγραφο τῆς Προσυνοδικῆς Διάσκεψης τοῦ 1986 περιλαμβάνει μιὰ παράγραφο γιὰ τὴ σχέση νηστείας καὶ φιλανθρωπίας καὶ κάνει ἰδιαίτερη, ἂν καὶ λακωνική, ἀναφορὰ σὲ ἀνθρώπους ποὺ λιμοκτονοῦν σ' ὅλη τὴ γῆ³⁷. Ὡστόσο εἶναι παραπάνω ἀπὸ φανερό ὅτι ἡ παράμετρος αὐτὴ δὲν ἔχει διαποτίσει τὴν ὅλη συζήτηση³⁸. Ἡ κυρίαρχη ἐννόηση τῆς νηστείας εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀτομικιστική, παρόλο ποὺ σὲ λεκτικὸ ἐπίπεδο ἀπορρίπτει σφοδρὰ τὸν ἀτομικισμό. Ἡ νηστεία βιώνεται συνήθως ὡς ἓνας ἀγώνας ἀποκλειστικὰ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὑποκειμένου (εἴτε ἀφορᾷ διατροφικὰ θέματα, εἴτε τὴν ἐκρίζωση τῶν παθῶν). Ἀναμφίβολα, ἡ μεταμόρφωση τοῦ ἑαυτοῦ εἶναι πραγματικὰ σημαντική, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματωθεῖ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ «μυστηρίου τοῦ ἀδελφοῦ», δηλαδὴ χωρὶς τὴν ἀγαπητικὴ σχέση μὲ τὸν Ἄλλον. Τὸ καίριο ζήτημα, λοιπόν, εἶναι ἂν ὁ Ἄλλος ἀναδύεται στὴ ζωὴ μας ὡς ἀληθινὰ ἄλλος, δηλαδὴ ὡς ὑποκείμενο μὲ σάρκα καὶ ὅσῃ ποὺ μοιράζεται τὴ ζωὴ μας, κι ὄχι ἀπλῶς ὡς ἓνα στοιχεῖο, μιὰ δύναμη ἢ ἓνα φάντασμα ἐντός μας.

Ἡ παράδοση ἔχει ρεύματα πιὸ τολμηρὰ καὶ πρωτοποριακὰ ἀπὸ πολλοὺς αὐτόκλητους συνηγόρους της. Σύμφωνα μὲ αὐτά, ἡ χημικῶς ἀκριβὴς νηστεία ποὺ δὲν συνοφαινεται μὲ τὴν ἔγνοια γιὰ τὸν πραγματικὸ Ἄλλο, δὲν ἀποτελεῖ

34. «The Big Green Con: Seeing through the sham of “green” capitalism», *Direct Action* 47 (2009), σ. 17, <http://www.solfed.org.uk/sites/default/files/uploads/da-sf-iwa-47.pdf> [πρόσβαση: 3-1-2015].

35. Margaret Mead, «The changing significance of food», στὸ Carole Counihan & Penny Van Esterik (ἐπ.), *Food and Culture a Reader*, Routledge, New York 1997, σσ. 18, 13.

36. Mary Douglas, «The food problem», στὸ Mary Douglas, *Food in the Social Order. Studies of Food and Festivities in Three American Communities* (Collected Works), Routledge, Abington, Oxon 2003 2, σσ. 1-2.

37. Κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει ζήσει μιὰ μετακίνηση ἀπὸ τὴ δικανικὴ ἐννόηση τῆς νηστείας στὴν ἐννόησή της ὡς ἀλληλεγγύης. Βλ. Kent Berghuis, «Toward a contemporary christian theology of fasting», <http://bible.org/seriespage/chapter-5-toward-contemporary-christian-theology-fasting> [πρόσβαση: 3-1-2015].

38. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ παράμετρος τῆς φιλανθρωπίας ἀναδεικνύεται ὥραϊα στὸ Κούτσα, ὁ.π., σσ. 44-56..

πραγματοποίηση τοῦ νηστειακοῦ χρέους, τὴν δὲ φιλάνθρωπία τὴν ὑποβαθμίζει σὲ μιὰ δευτερεύουσα ὑπόθεση. Αὐτὸ τὸ εἶδος νηστείας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐλλιπές. Εἶναι δαιμονικό! Ἄς προσέξουμε τὴν ἔννοια τῆς «ἀμετάδοτης» νηστείας, ὅπως τὴν σκιαγράφησε ὁ Εὐσέβιος Ἀλεξανδείας (μᾶλλον τὸν 5ον αἰ.³⁹). Ὁ Χριστιανὸς

νηστεύων [...] ὀφείλει μεταδοῦναι τῷ μὴ ἔχοντι· ὁ γὰρ νηστεύων καὶ μὴ μεταδιδούς πεινῶντι τὸν ἄρτον αὐτοῦ, ματαιοῖ τὴν νηστείαν αὐτοῦ. Ἄκαρπός ἐστιν, ἀμετάδοτος ἡ νηστεία⁴⁰ (μτφρ: νηστεύοντας [...] ὀφείλει νὰ προσφέρει [μεταδοῦναι] σὲ κείνον ποὺ δὲν ἔχει. Διότι αὐτὸς ποὺ νηστεύει, ἀλλὰ δὲν προσφέρει [μὴ μεταδιδούς] τὸ ψωμί του στὸν πεινασμένο, ματαιώνει τὴ νηστεία του. Ἡ νηστεία ποὺ δὲν προσφέρει [ἀμετάδοτος], εἶναι ἄκαρπη).

Ἡ πράξη τῶν πρώτων Χριστιανῶν διαμόρφωνε πρωτοβουλίες οἱ ὁποῖες μπόλιαζαν τὴν καθημερινότητα μὲ ἀλληλεγγύη καὶ ἄλλαξαν τὴν χειροπιαστὴ ζωὴ. Οἱ «Ἀποστολικὲς Διαταγές» (τέλη τοῦ 4ου αἰ.) ζητοῦν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς νὰ προσφέρουν στοὺς φτωχοὺς τὸ φαγητὸ ποὺ περισσεύει λόγω τῆς νηστείας τους τὴν Τετάρτη καὶ τὴν Παρασκευή⁴¹. Καὶ ὁ ἀπολογητὴς Ἀριστείδης (2ος αἰ.) μᾶς μεταφέρει τὴν πολύτιμη πληροφορία ὅτι ἡ φιλάνθρωπία δὲν συνόδευε μόνο τὶς καθιερωμένες ἡμέρες νηστείας, ἀλλὰ ἐνέπνεε καὶ ἑκτακτες νηστευτικὲς πρωτοβουλίες, ὡς τρόπο συγκέντρωσης χρημάτων⁴². Οἱ Χριστιανοί, λέει, συνήθιζαν νὰ νηστεύουν δύο ἢ τρεῖς μέρες προκειμένου νὰ ἐξοικονομήσουν χρήματα γιὰ τοὺς μὴ-προνομιούχους. Τέτοιες δράσεις ἀπηχοῦν ἔντονα τὸν βιβλικὸ προφητικὸ λόγο:

Τότε ὁ Κύριος τοῦ σύμπαντος μὲ πρόσταξε νὰ τοὺς ὑπενθυμίσω τί εἶχε πεῖ στοὺς προγόνους τους: «Μήπως γιὰ μένα ἐβδομήντα χρόνια τώρα τηρούσατε τὶς ἡμέρες τῆς νηστείας καὶ τοῦ πένθους [...]; Κι ὅταν τρῶτε καὶ πίνετε, δὲν τὸ κάνετε γιὰ τὸν ἑαυτό σας; Δὲν γνωρίζετε τί ἐγὼ ὁ Κύριος διακήρυξα μὲ τοὺς ἀρχαίους προφῆτες; [...] Νὰ κρίνετε μὲ δικαιοσύνη καὶ νὰ δείχνετε ἀγάπη κι εὐσπλαχνία ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Νὰ μὴν καταπιέζετε τὶς χῆρες, τὰ ὀρφανά, τοὺς ξένους καὶ τοὺς φτωχοὺς» (Ζαχ. 7:9-10)⁴³.

Ἡ Πατερικὴ γραμματεία ξεχειλίζει ἀπὸ τέτοιες ἀναφορὲς στὸ ἀπελευθερωτικὸ χρέος. Θὰ ᾤρεπε, ὅμως, νὰ ἀναρωτηθοῦμε γιατί αὐτὴ ἡ παράμετρος τῆς νηστείας δὲν ἀποτυπώνεται στὶς διατάξεις τῶν ἱερῶν κανόνων. Αὐτοὶ ἔχουν ἀσχοληθεῖ μόνο μὲ τὶς μέρες τῆς νηστείας καὶ τὶς κατηγορίες τῶν τροφῶν. Ἀ-

39. «Eusebius of Alexandria», *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/05617a.htm> [πρόσβαση: 3-1-2015].

40. Εὐσέβιος Ἀλεξανδείας, *Λόγος Α΄, περὶ νηστείας*, PG 86, 316AB.

41. *Διαταγαὶ Ἀποστόλων* 5, 20, PG 1, 904 A.

42. Aristides, *Apology* 15· J. Rendel Harris (μτφρ.), *The Apology of Aristides on Behalf of the Christians*, Cambridge University Press, 1893, σ. 49.

43. Μετάφραση ἀπὸ τὸ *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα*, ἐκδ. Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας, Ἀθήνα 1997. Βλ. καὶ Ἡσ. 58: 5-6, Ἰάκ. 1: 27.

ραγε όφείλεται στο γεγονός ότι ή νηστεία ως τρόπος άλληλεγγύης θεωρούταν αυτόνοήγη; Ή μήπως ή θεσμοποίηση και άποστέωση τής θρησκευτικής ζωής ήταν περισσότερο συμβατή με τυπικές διευθετήσεις, όπως ή κατηγοριοποίηση των τροφών κ.ο.κ.;

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Νηστεία είναι ή τέχνη νά πεινάς και νά διψάς. Ή πείνα και ή δίψα είναι πάντα τά σημάδια ότι μιá ζωσα ύπαρξη έχει άρχίσει νά φθείρεται και δέν θά έπιβιώσει άν δέν λάβει άπ' έξω ένίσχυση υπό τή μορφή τής τροφής. Στη χριστιανική όπτική, όμως, ή πείνα και ή δίψα θά μεταμορφωθούν σέ αναζήτηση του ουσιώδους για τους ανθρώπους, δηλαδή τής τροφής που δέν χάνεται (Ίω. 6:27). Το Ευάγγελιο λέει ότι ό Χριστός ήρθε αντιμετώπος με τον διάβολο στην έρημο άφοϋ πρώτα πείνασε (Ματθ. 4:2-3, Λουκ. 4:2-3). Ήταν ένας πεινασμένος και διψασμένος Θεάνθρωπος αυτός που έδειξε μιá νέα έξοδο άπό τους τρεις μείζονες θρησκευτικοπολιτικούς πειρασμούς του ανθρώπου: τó θαϋμα που σκλαβώνει τήν έλευθερία, τó μυστήριο τής αυτοεπιβεβαίωσης και τήν έξουσία που ύποτάσσει. Το νά είσαι Χριστιανός συμπίπτει με τó νά πεινάς και νά διψάς, δηλαδή με τó νά είσαι μιá άνολοκληρωτη ύπαρξη, μιá ύπαρξη έν τώ γίγνεσθαι, καθ' όδόν μέχρι νά στηθει τó τελικό συμπόσιο, σέ έμπόλεμη κατάσταση μέχρι τήν Άνάσταση, πεινασμένος και διψασμένος για δικαιοσύνη. Άν δέν είμαστε σέ θέση νά μαρτυρήσουμε αυτή τήν προφητική όπτική, ό,τι θά άπομείνει άπό τον χριστιανικό βίο θά είναι μιá ύπόθεση διαιτολόγων και μαγείρων. Καί σέ τέτοια περίπτωση, άς τ' άφήσουμε σ' αυτούς.

